

is teruggebracht tot ongeveer 200 pagina's (*Onze strijd* (Nijmegen: Sun, 1981)). Overigens wijzen een uitvoerige inhoudsopgave en een nauwkeurig register van personen, organisaties ons de weg in het werk.

Een essentiële plaats wordt in de geschiedenis der hier aan de orde zijnde vakbeweging ingenomen door de Nationale Bond Mercurius, waarvan de oorsprong ligt in de Rotterdamse vereniging van die naam van 1882, die aanvankelijk alleen mannelijke handelsbedienden toeliet. Een vruchtbare taak zag deze vooral voor zich weggelegd op het gebied van de organisatie van cursussen en examens in voor de handel belangrijke vakken, waar de naam Mercurius een begrip zou worden. In 1904 werd Mercurius een landelijke bond, die duidelijk afstand bewaarde tegenover de 'moderne', op de sociaal-democratie georiënteerde vakbeweging. Deze laatste zou onder de handels- en kantoorbedienden in het jaar daarop (1905) haar vorm vinden in de Algemeene Nederlandsche Bond, die zich bij het NVV zou aansluiten. Qua omvang zou deze lange tijd, tot het midden der jaren twintig, de mindere blijven van Mercurius. Aan het tamelijk progressieve karakter van Mercurius in deze periode kan toch geen twijfel bestaan, gezien bijvoorbeeld het optreden van de vrijzinnig-democratische hoogleraar Treub op zijn congres in 1907, al verwierp deze anti-marxist het theoretisch standpunt van de klassenstrijd.

De handelsreizigers bezaten in de vereniging Eendracht een eigen 'modern' georiënteerde organisatie, waarin de SDAP-apostel L. Cohen een grote rol speelde, maar die zich van de Algemeene en van het NVV afzijdig hield. Binnen de Algemeene nam aanvankelijk de linkse sociaal-democraat Edo Fimmen als secretaris een voorname plaats in, maar hij ondervond in de kring van het bestuur wegens vermeende slordigheid ernstige tegenstand, vooral bij G.J.A. Smit, die op den duur de centrale figuur in deze bond zou worden. Fimmens loopbaan zou naar topfuncties in de besturen van de nationale en internationale vakbeweging voeren. Zijn radicaliteit blijkt onder andere uit zijn uitspraak in 1913 dat partijvoorzitter Vliegen er ten aanzien van de plaats van een sociaal-democraat in de vakbeweging 'min of meer achterlijke denkbeelden' op na hield (212). Dit sloeg op de situatie bij Eendracht en ook op het lidmaatschap van tal van SDAP-ers van Mercurius.

In de eerste helft der jaren twintig mislukten een tweetal fusiepogingen tussen de Algemeene en Mercurius, waarna de moderne bond de neutrale overvleugelde. Pas door de Duitse bezetter daartoe gedwongen fuseerden de beide bonden in 1940, met een tweetal handelsreizigersorganisaties. Terecht onderstreept de schrijver in zijn samenvattende veertiende hoofdstuk nog eens de betekenis van de neutrale richting, belichaamd in Mercurius, als 'oudste en vele jaren meest kenmerkende' (424). In feite werd zij geïnspireerd door progressief-liberale en vrijzinnig-democratische politici, die buiten de wereld van handels- en kantoorbedienden en van het overheidspersoneel weinig houvast in de vakbeweging behielden. Uiteraard is deze stroming duidelijk te onderscheiden van de confessionele, wier organisaties op dit terrein in het boek mede uitvoerig behandeld worden. Deze bevonden zich altijd veel meer in de achterhoede van de sociale beweging (vooral de gebeurtenissen van 1903 en van het revolutie-jaar 1918 bevorderden hun groei).

A.F. Mellink

Joan Hemels, *De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van de Volkskrant* (Baarn: Ambo, 1981, 415 blz., f39,50, ISBN 90 263 0537 1).

Wij zijn in ons land niet rijk bedeed met pershistorici. De paar die wij hebben, klagen

met een zekere regelmaat over de geringe aandacht voor pershistorisch onderzoek en over de in vergelijking met het buitenland onvolwassen infrastructuur voor dat soort onderzoek. Maar zij laten het daar niet bij, want met haast eenzelfde regelmaat slaan zijzelf de hand aan de ploeg. Een van hen is Joan Hemels, die zijn reeds respectabele lijst van publicaties alsmaar langer maakt, ditmaal met een studie over *de Volkskrant*. Hij heeft een lijkig werkstuk afgeleverd, maar ook een goed boek?

De monografie vertoont naar mijn mening nogal wat opvallende zwaktes en ik zal deze hier ook trachten aan te duiden. Er mag evenwel geen misverstand over bestaan dat ik grote waardering heb voor Hemels' werk. Wat hij ons biedt op basis van uitvoerig archiefonderzoek, dwingt respect af, temeer daar het archief van *de Volkskrant*, naar het schijnt, een staat vertoont, die de gemiddelde onderzoeker eerder zal doen omzien naar een ander onderwerp. Hemels heeft zich gelukkig niet laten afschrikken. Hij heeft de omvangrijke en toch nog lacuneuze documentatie kennelijk doorgeworsteld met de vasthoudendheid en de warme liefde voor het onderzoeksobject, die de echte historicus typeren. Hemels breidt onze kennis omtrent de geschiedenis van een krantenonderneming, waarin zich veel van de ontwikkelingen in katholiek Nederland weerspiegelt, aanmerkelijk uit. Als het aan het katholieke establishment van het eerste kwart van onze eeuw had gelegen, was die onderneming er nooit gekomen. In 1921 begonnen met een dagblad voor katholieke arbeiders, ontwikkelde zij zich als uitgeefster van het dagblad van de katholieke arbeidersbeweging naar uitgeefster van een katholiek dagblad voor Nederland om in 1965 zich als een van de eerste instituties in de katholieke zuil aan te passen aan de deconfessionaliserende en ontzuilende maatschappij door althans in het uiterlijk van de krant iedere binding met de katholieke zuil te verbreken en een zelfstandige, maar wel nog door katholieke beginselen geïnspireerde positie te claimen. In twee opzichten zou men kunnen spreken van een succes: inhoudelijk lukte de emancipatie voortreffelijk – het verloop van de oplagecijfers spreekt in dit verband boekdelen: begin jaren twintig ongeveer 5.000 en in 1981 ruim 244.000 – en commercieel is de zaak geen echec gebleken, ook geen vetpot weliswaar, maar vergeleken met het lot van vele andere katholieke en niet-katholieke bladen bepaald een succes.

Met opzet spreek ik van de geschiedenis van een onderneming, want Hemels beschrijft de beide successtories, waarvan hij ook nog eens de politiek-maatschappelijke context royaal belicht, vooral vanuit *de Volkskrant* als onderneming. Het niveau, waarop de verhalen zich afspelen, is dat van de raad van commissarissen, de directie en de hoofdredactie, bijna voortdurend ook in deze volgorde. Met soms wel wat overdreven acribie reconstrueert en analyseert Hemels de ideologische, personele en financiële ontwikkelingen. De kopstukken – Asberg, De Bruijn, Hermans, Kolkman, Kuiper, Lücker, van der Pluym, Romme, Teulings, Van Schaik, Slewe, Vesters, om de belangrijkste te noemen – worden goed geportretteerd en krijgen zelfs menselijke trekken. Maar wie daaronder komt, moet het doen met slechts de vermelding van naam en functie, meer niet, en de sfeer in de redactielokalen opsnuiwen is er helemaal niet bij.

Hiermee kom ik aan mijn bezwaren. De krantelezer onder de *BMGN*-abonnees herinnert zich nog uit de talrijke besprekingen, die Hemels direkt na het verschijnen van zijn boek in dag- en weekbladen ten deel vielen, dat menig recensent teleurgesteld was over het feit dat de lezer bijvoorbeeld wel alle details over de exploitatie van het dagblad krijgt voorgeschoteld, maar dat de krant zelf hem eigenlijk onthouden wordt. Ik deel deze teleurstelling, maar, zo voeg ik er onmiddellijk aan toe, men mag een auteur uiteraard niet te hard vallen om wat hij met kracht van argumenten niet heeft willen doen. Op bladzijde 14 schrijft Hemels: 'Om de *Volkskrant*-nummers van 1921 tot en met 1981 te kunnen lezen,

moet men volgens de uitkomsten van een voorzichtige berekening duizend werkdagen van acht uren ofwel vier jaren reserveren. Men zal dan over een behoorlijk leestempo, goede ogen en groot uithoudingsvermogen moeten beschikken en aan het maken van aantekeningen nauwelijks en het schrijven van een synthese helemaal niet toekomen'. Het lijkt mij dan ook wijs dat Hemels zich beperkt heeft tot hier en daar bladeren in de leggers, maar de weerslag van deze onderzoeksactiviteit reikt in het boek toch niet verder dan het op enkele plaatsen vermelden van de rubrieken, die *de Volkskrant* in de loop der jaren heeft gekend. En als Hemels er soms niet aan ontkomt om toch iets te zeggen over de journalistiek van de krant en dat als gevolg van zijn methode noodzakelijkerwijs doet vanuit een andere bron dan de krant zelf, ontstaan rare, om niet te zeggen onmogelijke passages. Zo paraphraseert hij op bladzijde 155 het jaarboek 1926 van het RK Werkliedenverbond en schrijft dan: 'Het zaterdagnummer zou nu zo'n kwaliteit hebben, dat het de vergelijking met het merendeel van de andere katholieke volksbladen kon doorstaan. Ook het nummer van woensdag wordt aanmerkelijk verbeterd genoemd'. Is dat nu wel zo, vraagt de lezer zich af; vindt Hemels dat het RKWV gelijk heeft? Zeker op dit soort plaatsen – en er zijn er meer aan te wijzen dan deze ene plek die ik hier signaleer – wreekt zich dubbel het achterwege laten van een deugdelijk leggeronderzoek, dat natuurlijk niet per se een systematisch leggeronderzoek behoeft te zijn.

Blijft de krant zelf dus zo goed als buiten beschouwing, de mensen die nauw bij de productie van de krant betrokken waren, komen wel uitvoerig aan bod. Maar ook hier geldt weer dat Hemels hun praktisch bezig zijn – nieuwsvergaren, schrijven, zetten, opmaken en dergelijke – buiten zijn blikveld heeft gehouden en hen slechts behandelt, voor zover zij betekenis hebben gehad in de geschiedenis van de onderneming. De schijnwerpers staan daarom gericht op de directeurs en de hoofdredacteurs. In dat licht komt Hemels wel tot de meest boeiende en soms zelfs spannende excursies, waarbij mij de passages over de bedoelingen van uitgever Teulings in de beginperiode, de tragische rol van Asberg bij de heroprichting van de krant in 1945 – op overtuigende wijze bewijst Hemels Asberg eerherstel – en de ontslagen van Romme (1952) en Lückner (1964) respectievelijk als staatkundig hoofdredacteur en hoofdredacteur het meest troffen. Het gaat hier dus om de top van de onderneming. Hoe weinig Hemels zich bekommert om wie eronder zat, demonstreert hij met de manier waarop hij het ontslag van Lückner behandelt. Uit de door hem gepresenteerde commentaren op dat ontslag is op te maken dat Lückner zijn functie te autoritair vervulde en daardoor niet alleen met de directeur overhoop kwam te liggen, maar ook met een aantal redacteurs gebrouilleerd raakte. Wie dat waren, onthult Hemels niet en de mededeling op bladzijde 329 dat de conflicten al enige jaren sluimerden, laat hij een mededeling. Hoe graag zou de lezer echter niet wat meer hebben willen lezen over ontstaan en ontwikkeling van de conflicten, over de omgang van Lückner met zijn ondergeschikten. Ook dat behoort tot de geschiedenis van *de Volkskrant*.

De compositie van het boek is bepaald zwak te noemen. In de eerste plaats is de dosering van de stof over de periode wel erg ongelijkmatig. Eer Hemels toe is aan de oprichting van *de Volkskrant*, heeft hij al honderd bladzijden volgeschreven over het journalistieke klimaat in katholiek Nederland en de ontwikkeling van de katholieke arbeiderspers vóór 1921. Dat is naar mijn smaak als voorgeschiedenis toch te breed van opzet, hoe interessant alles ook is en Hemels in de feiten veel nieuws biedt. Vervolgens krijgt het interbellum 90 bladzijden, de periode 1940-1945 liefst 60 en de tijd na 1945, een periode van 35 jaar dus, slechts 110. In de tweede plaats hebben de hoofdstukken afzonderlijk een compositie, die weinig verhelderend is. Omdat Hemels lange paragrafen componeert, heeft hij gekozen voor het middel van tussenkopjes, zoals de journalisten en krantenopmakers dat doen,

niet om de stof in te delen, maar enkel om de lezer even op adem te laten komen. In een wetenschappelijk boek dienen tussenkopjes mijns inziens te functioneren als een soort onderparagraaf-aanduiding, maar bij Hemels dekt de vlag helaas te vaak de lading niet. Een willekeurig gekozen voorbeeld. Op bladzijde 142 begint een 'onderparagraaf', die doorloopt tot pagina 144 bovenaan, met de kop 'Het volksdagblad De Avondster', terwijl slechts de eerste alinea over *De Avondster* gaat en de rest is gewijd aan *Het Huisgezin*, dat evenwel al eerder een flinke beurt heeft gehad; de volgende onderparagraaf begint op bladzijde 144 en opent met informatie over de ontwikkeling van de oplage, maar de kop luidt 'Problemen in de redactionele sfeer'. Ik heb de indruk dat Hemels vanuit het op zich juiste inzicht dat *de Volkskrant* een omgeving heeft, die voor het begrijpen van haar ontwikkeling geschetst moet worden, te veel heeft willen vertellen – soms denk je dan ook te lezen in een boek over het katholieke perswezen –, maar er niet goed raad mee heeft geweten, hoe alles op een juiste wijze in elkaar te passen. Hier lijkt Hemels bezweken te zijn voor de zucht om alles of zo goed als alles te vertellen wat hij wist. Deze demonstratie van kennis heeft in ieder geval geen positieve invloed op de leesbaarheid van het verhaal.

De conclusie moet zijn dat Hemels een in veel opzichten pittig boek heeft geschreven. Weliswaar maakt hij de ondertitel niet waar, maar wat hij heeft gegrepen uit de geschiedenis van *de Volkskrant*, is ondanks alle bezwaren tot die geschiedenis een bijdrage, die er zijn mag en die men ook over andere periodieken zou wensen te bezitten.

J. Bosmans

Johan de Vries, *Katholieke Hogeschool Tilburg, III, 1955-1977, Onderweg van Hogeschool naar Universiteit* (B aarn: Ambo, 1981, 447 blz., f62,50, ISBN 90 2630529 X).

Na het eerste, door Bornewasser deel over de geschiedenis van de Tilburgse hogeschool (zie de recensie op bladzijde 298, deel 97) is nu ook het tweede verschenen. Johan de Vries, eerder auteur van talrijke gedenkboeken, heeft het nog voor zijn vertrek van de hogeschool kunnen voltooien. De uiterlijke vorm van deel II is gelijk aan die van het voorgaande; wel bevat het, handelend over vier jaren minder, ruim honderd bladzijden meer.

Maar dat is niet het enige verschil. Het is een ander boek over een andere tijd, waarin de hogeschool zelf veranderd is. Het heeft de auteur tijd gekost om die veranderingen na te speuren en het vergt ruimte om daarvan verslag te geven. De hogeschool van Cobbenhagen en Goossens had nog een duidelijke, opzettelijk ingebrachte identiteit, geformuleerd in de onderlinge samenhang van de begrippen economie, ethiek, maatschappij, die tezamen de ondertitel van deel I vormden. Het boek van De Vries heeft een dynamischer ondertitel: 'Onderweg van hogeschool naar universiteit'; dat betekent dat dit tweede deel vooral gericht is op het bestuurlijke element in de geschiedenis van de hogeschool. Men kan in de universitaire geschiedschrijving veel kanten op; dat in dit geval het zwaarste accent is komen te liggen op het streven naar uitbreiding en de beheersing van dat proces, acht ik alleszins gerechtvaardigd.

Het boek opent met een schets van de ontwikkeling van de Nederlandse universiteiten en hogescholen in de behandelde periode. Dat houdt tevens een overzicht van de aanwezige problematiek in, kortom, zoals Diepenhorst het aanduidde, van de 'geprangde universaliteit'. Dat betekent: schaalvergroting en massificatie, meer studenten en met een andere mentaliteit, nieuwe vakgebieden en studierichtingen, behoefte aan een nieuwe structuur van het onderwijs en van het wetenschappelijk corps, streven naar een wetenschapsbeleid